

Mitropolitul Varlaam

În prima jumătate a secolului al XVII-lea toate eforturile sunt îndreptate în direcția căutării în traducerea cărților bisericești și laice a unei norme supradialectale care să facă talmaciriile accesibile românilor din toate provinciile. Reprezentanții culturali de seamă sunt în Moldova Mitropolitul Varlaam, în Țara Românească, Udrisete Masturel și în Transilvania, Simion Ștefan.

Nu se știe când s-a născut Varlaam. Era fiu de răzeși din Balotestii Putnei. Intrase în cinul calugăresc la mănăstirea Secu, refăcută în 1602 de Nistor Ureche, tatăl cronicarului, și Mitrofană. Prin 1610 se afla egumen al mănăstirii, căci iscalește un act de bună conviețuire cu calugării vecini de la Neamtu. Învățase grecește și slavonește și în 1618 avea gata traducerea unui îndreptar de monarhism din secolul al VII-lea, Leavita lui Ion Șcararul, Sinaitul. Ajuns duhovnic al domnitorului Miron Barnovski, acesta îl trimite în 1628 într-o solie împreună cu Pavel Ureche, Eustratie logofatul și alții în Rusia. Solia a plecat din Suceava la 13 decembrie 1628, ducând cu ea manuscrisul unui Octoih slavonesc pentru Petru Movila și moaștele mucenicului Iacov din Persia, pentru mitropolitul Moscovei, Filaret Nichitici. Întrevederea cu Petru Movila a avut loc la 3 august 1629, când Miron Barnovski era mazilit. Petru Movila notează că Varlaam i-a povestit cum moaștele sfântului Ioan cel Nou au fost mantuite în 1610 cetatea Sucevei de invazia cazacilor. Credința în moaște era foarte mare pe atunci. Varlaam a fost primit de țară și a comandat zugravului Nazarie niște icoane. În a doua domnie a lui Alexandru Iliaș, Varlaam a fost hirotonit mitropolit la 23 septembrie 1632, cuvântul de investitură rostindu-l un învățat dascăl grec, Meletie Șirigul. În 1637 avea gata traducerea Cazaniei și cerea țarului Mihail Feodorovici să-l ajute să tiparească această carte.

Această scrisoare este deosebit de importantă, fiindcă ne arată izvorul principal al Cartii de învățatură și data când a fost terminată traducerea. Dar ajutorul n-a venit atunci. L-a trimis în 1642, când s-a și început tipărirea cărții, Petru Movila. În acest an, prin august, Varlaam participă la lucrările sinodului deschis la Iași pentru a lua atitudine față de confesiunea de credință a lui Chiril Lucaris, a fost patriarh al Constantinopolului, învinuit de calvinism. Grecii voiau ca sinodul Țării să aprobe condamnarea lui Chiril Lucaris și să adopte profesiunea lui Meletie Șirigul. Moldovenii s-au arătat rezervați și au propus să se discute mai curând o lucrare scrisă atunci de Petru Movila: "Marturisirea ortodoxă." Această lucrare redactată în latină și tradusă apoi în rusește, grecește și românește a devenit îndreptarul ortodoxiei Bisericii din răsărit (prima ediție românească e din 1691, iar ultima din 1942). Varlaam se bucura de o mare reputație în lumea ortodoxă și la un moment dat a figurat pe lista celor trei candidați la scaunul vacant al Patriarhiei din Constantinopol. În 1644 Vasile Lupu îl trimitea să trateze pacea cu Matei Basarab în Țara Românească. Găsind la Udrisete Masturel cu catechism calvinesc, tipărit în limba română, Varlaam a convocat la întoarcere un sobor pentru amândouă țările și l-a combătut, publicând în 1645 și un opuscul de răspuns. Prabusirea lui Vasile Lupu în 1653 a adus și căderea lui Varlaam. Retras la mănăstirea Secu, își împarte pământurile între neamuri și moare "fulgerat la mână" (paralizat) în 1657. Opera de capetenie a lui Varlaam, "Carte românească de învățatură dumenicele preste an și la praznice împăratești și la svânti mari", a fost talmăcită, "din limba slavonească" și tipărită "cu dzisa și cu toată cheltuiala" lui Vasile Lupu "în tiparul domnesc, în mănăstirea a Trei Svetiteli, în Iași" între 1642-1643.

Varlaam își dădea seama că poporul nu înțelegea cartea altei limbi, a limbii slavone și că, scolile de slavonie imputându-se, era nevoie de cărți românești pentru noii dascăli și elevi. Motivarea traducerii seamănă cu aceea din epilogul de la Tălcuț evangheliilor din 1564, prima cazanie românească, și cu cea

din "preadislovia" Evangheliei cu învățatura din 1581. În scrisoarea din 1637 Varlaam indică drept model al Cazaniei sale Omiliile lui Calist, scrise în prima jumătate a secolului al XV-lea. Traducerea din 1581 era reeditată în 1641 la Alba Iulia de mitropolitul român recomandat de Vasile Lupu lui Rakoczi Iosef. Varlaam traduce cu aproape șase decenii mai târziu decât Coresi și colaboratorii lui și limba sa este evoluată față de aceea a diaconului muntean și a preoților ardeleni. Calitatea traducerii lui Varlaam va putea fi stabilită mai precis când se va descoperi versiunea slavonă a Omiliilor lui Calist, neidentificată până în prezent. A doua parte a Cazaniei conține un număr de legendă hagiografice, printre care și aceea a mucenicului Ioan cel Nou, de Grigore Tamblac. Pentru viața celorlalți sfinți (Simeon stălpnicul, Sfântului Nicolae făcătorul de "ciudese", Teodor Tiron, sfântul Gheorghe), Varlaam a utilizat de bună seamă alte izvoare, probabil Sinaxarele lui Maximus Margunios, apărute în grecește, la Venetia, în 1607. O viață a sfintei Paraschiva, ale cărei moaște se aflau la Iasi, compuse, după Eftimie, patriarhul Tarnovei, mitropolitul Matei al Mirelor. Din legenda sfântului Gheorghe lipsește episodul cu uciderea balaurului. Fapta eroică a sfântului Gheorghe o face la Varlaam alți doi mucenici: Dimitrie calca în picioare o scorpie tocmai când aceasta ridicase capul să-l muște și Teodor Tiron strapunge cu sulita un balaur antropofag. Acest act supranatural comis de mai mulți sfinți a fost atribuit în cele din urmă exclusiv sfântului Gheorghe, lui Ioan Iorgovan din balada populară și lui Fat-Frumos din basm.

"Cartea românească de învățatura dumenecele preste an și la praznice împăratești și la săvnti mari" a fost foarte răspândită, timp de mai bine de un secol de la tipărirea ei. Cazană aparută în Țara Românească la mănăstirea Dealul (1644), pe timpul lui Varlaam Arapul, reproduce aproape în întregime partea a doua a Cazaniei de la Iasi, iar Chiriacodomionul de la Balgrad, din 1699, nu este decât o reeditare a Cartii românești de învățatura. La București, Cazană lui Varlaam s-a reeditat în 1732, 1765, 1768, fiind multă vreme manualul de omiletică al clerului român. Traducerea recent descoperită, Paraclisul născătoare de Dumnezeu, aparută la Iasi, în 1645, sunt de asemenea 48 de versuri despre pedepsirea necredincioșilor. Cartea care se cheamă răspunsul împotriva catihismului calvinesc făcută de parintele Varlaam mitropolitul Sucevei și arhiepiscopul țării Moldovei, tipărită la Iasi, în 1645 este o scriere originală, polemică. Autorul răspunde opului găsit la Udriste Năsturel în 1644, având următorul lung titlu: Cartea ce se cheamă: "Catehismus care cu voia și cu porunca domnului creștinesc Racoti Gheorghe, craiul Ardealului, domnul Țării Ungurești și sacuilor span, care s-au întors din limba diecească și slovească pe limba românească, cu svatul și cu indemnatura și cu cheltuiala domniei lui Ciulai Gheorghe, pastoral sufletesc al curtei mării sale. Cu scrisoare s-au dus ustenit popa ghiorghe de Sec. Și s-au izvodit în cetate în Belgrad; și s-au tipărit în sat în Prisac. Mesterul tiparului au fost popa Dobrea din Țara Muntenască. Și s-au început în luna lui iulie, 5 zile, și s-au obarsit în luna iulie, 25 de zile. Va leat ot sazda mira 7150, ot rojdestvo Hristovo 1640." Varlaam combate punct cu punct dogmele bisericii calvine. Reforma calvină susține că omul nu este capabil să se salveze decât prin gravitația divină. Cartea lui Varlaam a avut ecou printre calvini, publicată sub titlul: "Scutul catehismului, cu răspunsuri din scriptura sântă, împotriva răspunsului a două țări fără scriptura sântă, la Balgrad în 1656.

Ultima carte, la traducerea căreia Varlaam numai a colaborat, scriind prefata, este Șapte taine a besearecii de arhiepiscopul Gavril Severul de la Filadelfia (mort în 1616), un volum în quarto de peste 339 de pagini, tipărit la Iasi în 1645. Aici sunt condamnate superstițiile și vrăjile și se dau norme pentru îndreptarea "sufletelor noastre cele pacatoase". Varlaam concepea o paritate a claselor măcar în planul credinței religioase, aceste lucruri fiind supuse de el în predoslovia la Șapte taine a besearecii."